
Jogi fanatizmus a korai újkorban?

Hans Kohlhase esete

Szabó Béla*

A tanulmány egy híres, a Német-Római Szent Birodalom területén megtörtént 16. századi jogvita történetét rekonstruálja a nem mindig egyértelmű források alapján: Hans Kohlhase, berlini polgár – nem megfelelően orvosolt jogi sérelmei miatt - magánharcot hirdetett egy egész ország, a Szász Választófejedelemség ellen. A jogvita története mögött az az érdekesítő kérdés áll, hogy alkotmánytörténetileg hol húzódott a határ a magánharcot jogszerű eszköznek elismerő középkori jogrend és az állami erőszakmonopóliumot megvalósítani szándékozó újkor között.

Kulcsszavak: Fehde, önhatalom, választott bíraskodás, jogi fanatizmus, Német-Római Szent Birodalom

Legal fanaticism in the early modern era? The case of Hans Kohlhase

The study reconstructs the story of a famous 16th-century legal dispute in the Holy Roman Empire, based on sources that are not always clear: Hans Kohlhase, a citizen of Berlin, declared a private battle against an entire country, the Saxon Electorate, for his inadequately redressed legal grievances. Behind the story of this legal dispute is the intriguing question of where, in constitutional history, the boundary lay between the medieval legal order, which recognised the self-power as a legitimate means, and the modern age, which sought to implement a state monopoly on the use of force.

Keywords: feud, self-power, arbitration, legal fanaticism, Holy Roman Empire

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.5.1494>

„Alkut kínálsz? Egyezkedés közben vesztett el mindenem. A törvények tisztelete közben. A felsőbbbség dicsérete közben. Alázatos kérelmek és reménykedés közben. Most magam veszem kézbe a törvényt, amelynek vigyáznia kellett volna rám. A jogaimra.”

(Sütő András: Egy lócsiszár virágvasárnapja)

---

* Tanszékvezető egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jогtörténeti Tanszék.

1. Egy korai újkori sikertelen vitarendezés elé

Midőn Gustav Radbruch legjelentősebb művében, a Rechtsphilosophie-ban a filozófus és pszichológus Eduard Spranger¹ gondolatait alapul véve, annak a szellemi életformákra vonatkozó ideáltipikus rendszerét kiegészíti a jogi ember („*Rechtsmensch*”) komplex kategóriájával, annak két formáját különbözteti meg: a jogi idealistát („*Rechtsidealist*”) és a jogi formalistát/realistát („*Rechtsformalist*”, *Rechtsrealist*”). Radbruch szerint, amíg a laikus jogi idealista inkább az igazságosságra, addig a jogász jogi formalista inkább a jogbiztonságra törekszik. Éppen ezért mondhatjuk – írja Radbruch –, hogy a laikusok és a jogászok jogérzete („*Rechtsgefühl*”) ellentétes előjelű mércével mérendők: a jogász jogérzetét azon, hogy milyen nehezen barátkozik meg esteleg egy tételes jogi szabály esetleges igazságtalanságával, míg a laikusét azon, hogy ő egyáltalán – esetleg a jogbiztonság érdekében – hajlandó-e elfogadni a tételes jog igazságtalanságát. Amennyiben akár a jogi idealista, akár a jogi formalista az igazságosság vagy a jogbiztonság előtérbe helyezése miatt szem elől tévesztik a jog eszméjének harmadik – Radbruch által szintén kiemelt – oldalát, nevezetesen a célszerűséget, bármelyik felfogás a jogalkalmazás szélsőséges és visszataszító formáit eredményezheti. A jogi formalista bürokratává és a jog társadalmi valóságát nem ismerő „betűjogásszá” válhat, míg a jogi idealista fékevesztett igazságossági (jogi) fanatikussá.²

Ha irodalmi példát keresünk a kétféle lelkiületre, akkor előbbire könnyen ráismerhetünk Shakespeare „A velencei kalmár” című művében Shylock karakterében, míg a jogi fanatizmus egyik legismertebb megtestesítőjeként talán Heinrich von Kleist „Michael Kohlhaas” című elbeszélésének főhőse jelölhető meg.³

Michael Kohlhaas alakját Kleist nyomán sokan különböző irodalmi alkotások hőségévé tették.⁴ A kleisti novella alapjául szolgáló „történeti” Hans Kohlhase alakja is, aki egy talán kis jelentőségű sérelem elszenvedése és annak orvoslására tett sikertelen kísérletei nyomán magánharcot, *Fehde*-t hirdetett egy egész választófejedelemség ellen, történészek és jogtörténészek sorát foglalkoztatta.

Jelen írásban elsősorban Hans Kohlhase történetét követhetjük nyomon a rendelkezésre álló, példaszerűen feltárt,⁵ de nem teljesen ellentmondásmentes források alapján. De nem kerülhető el bizonyos állásfoglalás sem néhány jogtörténeti

¹ Radbruch szerint Spranger az értékorientált szellemi tevékenységekre irányuló lelki struktúrák, ún. életformák („*Lebensformen*”) sorában nevesíti az elméleti-, a gazdasági-, az esztétikai-, a szociális-, a politikai- és vallásos embert. Ezen rendszerhez kapcsolja hozzá Radbruch a „*Rechtsmensch*” kategóriáját. Gustav Radbruch: *Rechtstheorie*, 3. Auflage 1932, in: Uő.: *Gesamtausgabe Bd. 2. Rechtsphilosophie* (Hrsg. Arthur Kaufmann), Heidelberg, Müller, 1993, 330–331. o.

² Uo. 331–332. o.

³ Georgia Stefanopoulou: Heinrich von Kleist (1777–1811): Ein kritischer Rechtsdenker, *JuristenZeitung*, 66 (2011) 23., 1154–1155. o.

⁴ Legismertebb magyar feldolgozása Sütő András drámája, *Az egy lócsiszár virágvasárnapja*.

⁵ A forrásokat a lehető legteljesebb mértékben összegyűjtő kiadványok: Malte Dießelhorst – Arne Duncker: *Hans Kohlhase: die Geschichte einer Fehde in Sachsen und Brandenburg zur Zeit der Reformation*, Frankfurt am Main–Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Wien, Lang, 1999.; Christoph Müller-Tragin: *Die Fehde des Hans Kohlhase. Fehderecht und Fehdepraxis zu Beginn der Frühen Neuzeit in den Kurfürstentümern Sachsen und Brandenburg* (Zürcher Studien zur Rechtsgeschichte 35), Zürich, Schulthess, 1997.

és jogelméleti dilemma kapcsán, amelyeket a 16. század elsőfelében csaknem nyolc éven át húzódozó sikertelen vitarendezési folyamat története az utókorra örökített.

2. A történeti tényállás – Egy rekonstrukciós kísérlet

A Kohlhase-féle magánharc kiváltó okairól, lefolyásáról és történéseiről szóló források meglehetősen zavarosak, s annak ellenére, hogy az ezredfordulóig a teljes, még rendelkezésre álló forrásanyagot kiadták, nem lehet részletekbe menően megállapítani, hogy mi is történt valójában, és főleg azt nem, hogy mely erőszakos cselekmények azok, amelyekért Kohlhase ténylegesen felelősnek tekinthető.⁶

A harmincas évei elején járó, nem túl biztos anyagi lábakon álló élelmiszerkereskedő, Hans Kohlhase⁷ a Berlin melletti Cölln megbecsült és széles rokonsággal rendelkező polgára volt. Mézzel, heringgel, szalonnával és más élelmiszerekkel kereskedett a keleti német tartományokban, a szász és brandenburgi választófejedelemségek határvidékén.

1. Az események egy kocsmában kezdődtek, a Mulde folyó partján fekvő Wellaune faluban, amely Günther von Zschwitz juncker uradalmához tartozott, ahová Kohlhase 1532. október 1-jén a lipcsei Mihály-napi vásárra tartva betért egy frissítő sörre. Két lóval egyedül volt, eladandó áruja egy másik útvonalon jutott el Lipcsébe.

Az itt történteket a későbbi ellenérdekű felektől származó ellentétes beszámolók miatt nehéz pontosan rekonstruálni. A szakirodalom nem szűkölködik találgatásokban az érintettek indítékairól és hangulatáról.⁸ Mindenesetre az bizonyos, hogy Kohlhase-t a juncker alattvalói lótolvajnak nézték, szóváltás és talán némi tettlegesség után a helyiek a bíró közbejöttével elkobozták a lovakat,⁹ Kohlhase-nak menekülnie kellett és gyalog volt kénytelen Lipcsébe menni.

Kohlhase utóbb arról számolt be, hogy von Zschwitz emberei uruk parancsára (ami valószínűleg a gyanús személyek szemmel tartására általánosan vonatkozott) a „*fejedelmi szabad úton*” erőszakkal elvette tőle két lovat, és lopással vádolták. Nem hallgatták meg öngazoló érveit és azt az ajánlatát sem fogadták el, hogy valaki az ő költségén kísérje el Lipcsébe, ahol hiteles tanúkat tudna bemutatni a becsületességéről.¹⁰ Szerinte a késedelem miatti veszteségek is döntően hozzájárultak, hogy utóbb tönkrement.

Von Zschwitz utólagos beszámolója szerint az emberei, köztük a helyi bíró, megfelelő módon kérdezték ki az idegent, mert a megjelenése gyanúsnak tűnt

⁶ Hartmut Boockmann: *Mittelalterliches Recht bei Kleist. Ein Beitrag zum Verständnis des „Michael Kohlhaas“*, *Kleist-Jahrbuch* (1985), 107. o.

⁷ Életrajzára lásd [Rochus] v[on] L[iliencron]: Kohlhase, Hans, in: *Allgemeine Deutsche Biographie* (ADB), Band 16, Leipzig, Duncker & Humblot, 1882, 448–450. o.; Wolfgang Ribbe: Kohlhase, Hans, in: *Neue Deutsche Biographie* (NDB), Band 12, Berlin, Duncker & Humblot, 1980, 427–428. h.

⁸ Dießelhorst–Duncker: i.m. 22–26. o. A tényeket illetően a szerzők elsősorban két olyan dokumentumra támaszkodnak, amelyek csak jóval az események után keletkeztek, nevezetesen Hans Kohlhase 1534. márciusi *Fehde*-levelére és Günther von Zschwitz 1534. májusi írásos válaszlevelére. Uo. 186–190. és 173–174. o.; Müller-Tragin: i.m. 29–30. o.

⁹ Értékük 20 gulden lehetett.

¹⁰ Dießelhorst: i.m. 334–335. o.

számukra. Kohlhase megtagadta a tájékoztatást, kést ragadott, az egyik embert arcon ütötte a kezével, végül a lovakat hátrahagyva elmenekült.¹¹ Von Zschwitz előadásában érdekes, hogy a bíró véletlenül éppen a kocsmában tartózkodott és kétséges, hogy a vitában valóban hivatkoztak volna a szász választófejedelem rendtartására, bár valószínűleg létezett ilyen rendelkezés. Nemigen utalhattak konkrét körülmények a lovak lopott voltára. Mindenesetre a vita a lovak tulajdonjoga körül alakult ki. Von Zschwitz a későbbi *Fehdebriefe* adott válaszában hivatkozik a választófejedelem rendelkezésére, amit állítólag követve, emberei tudakozódtak Kohlhastól, mivel a környéken több lólopás is történt akkoriban. A hivatkozási alap tehát egy fejedelmi rendelkezés, de nem világos mire hatalmazott fel ez az uralkodói parancs: Felhatalmazott ez a parancs a lovak elvételére és ki által? Mi lett volna a további eljárás? Kinek lehetett, illetve kellett volna a lovakat megőriznie?¹² Von Zschwitz írása szerint Kohlhase a lovakat „*mutwilliglich*” hagyta hátra és azok 12 napig „*in den Gerichten*” maradtak.¹³

2. Mintegy tíz nappal később Kohlhase egy Lipcsében kapott ajánlólevéllel felszerelve a bitterfeldi helyi hivatalnokhoz (Bastian von Kotteritz bitterfeldi *Amtmann*-hoz) fordult, aki aztán – mivel bizonyítva látta, hogy Kohlhase-nak birtokában volt egy a szabad kereskedelmet biztosító „*gleits zettel*” – írásban felszólította von Zschwitzot, hogy adja vissza a lovakat.¹⁴ A nemes azonban válaszlevelében a lovak kiadása fejében abrakköltséget követelt a kereskedőtől. Amikor Kohlhase ezt megtagadta, a lovakat nem adták vissza neki.¹⁵

3. Ezen eseményekkel egyidejűleg Kohlhase üzleti helyzete nyilvánvalóan romlott. A kereskedő kénytelen volt jelzálogot felvenni ingatlanára, és igyekezett a Wittenberg és Lipcse közötti úton történt eseményeket ok-okozati összefüggésbe hozni üzleti nehézségeivel.¹⁶

Visszatérve Cöllnbe közvetítést kért I. Joachim brandenburgi választófejedelemtől, aki viszont I. Johann Friedrich szászországi választófejedelemhez fordult, akinek területén Zschwitz birtokai feküdtek.

4. Kohlhase beadványai és uralkodója közvetítése és a Szászország nevében eljáró von Kotteritz tevékenysége eredményeképpen jó nyolc hónappal az események kezdete után 1533. május 13-án, a Dübenben tartott törvénynapon (*Rechtstag*) Kohlhase és jogi képviselője követelte a lopás vádjának visszavonását, a lovak értékének kétszeresét és 150 gulden a lipcsei késői megjelenése miatt elszenvedett kár megtérítésekeképpen. Von Zschwitz elutasította a követeléseket, és továbbra is ragaszkodott a takarmánypénz kifizetéséhez, amely időközben 12 guldenre nőtt.¹⁷ Kohlhase visszavette a lovakat, megígérte a 12 gulden kifizetését, de fenntartotta kártérítési igényeit és perindítási szándékát a bitterfeldi előljáró előtt. Másnap az egyik lóva elpusztult.¹⁸

¹¹ DieBelhorst: i.m. 335. o.

¹² DieBelhorst: i.m. 335–336. o. DieBelhorst–Duncker: i.m. 26. o.; Müller-Tragin: i.m. 29–30. o.

¹³ DieBelhorst–Duncker: i.m. 200. o.

¹⁴ DieBelhorst–Duncker: i.m. 171–172. o.; Müller-Tragin: i.m. 29–30. o.

¹⁵ DieBelhorst: i.m. 336. o.; DieBelhorst–Duncker: i.m. 26. o. és 183. o.

¹⁶ Boockmann: i.m. 89. o.

¹⁷ DieBelhorst–Duncker: i.m. 27–30. és 171–173. o.

¹⁸ DieBelhorst–Duncker: i.m. 30. o.

A dübeni egyeztetés után az ügy ismét elakadt, mivel Kohlhase – lovai állapotára hivatkozva – nem volt hajlandó fizetni. A szász jog szerint a sikertelen egyezés után Kotteritznak jogvitát kellett volna kezdeményeznie. Tisztázatlan, hogy ezt miért mulasztotta el, és hogy ezáltal Kohlhase, talán mert idegen és nem nemesi státuszú volt, az egyenlőtlen bánásmód áldozatának tekinthető-e.¹⁹

5. A dübeni *Rechtstag* után, 1533. július 25-én Kohlhase kérelemmel fordult a szász uralkodóhoz, amiből az tűnik ki, hogy a gyorsaság kedvéért bírósági út kizárásával kereste sérelme orvoslását, de a bírósági utat is elfogadta volna. A fejedelem augusztus elején bevonta az ügybe Hans von Metzsch wittenbergi *Landvogt*ot, aki nem ért el eredményt, mivel von Zascwitz semmiféle kompromisszumra nem volt hajlandó.²⁰ Metzsch *Landvogt*, aki az udvari bíró tisztségét is betöltötte, egy újabb egyeztetést (*Güteverhandlung*) kezdeményezett. Kohlhase beleegyezett egy szimbolikus kártérítés (négy gulden) elfogadásába,²¹ de von Zascwitz nem jelent meg az augusztusi alkalmon, és nem fogadta el a békességet, valószínűleg mivel azzal elismerte volna vétkességét. A most már sürgőssé váló bírósági eljárást – a forrásokból kitűnően – megtagadták Kohlhase-tól. A szász nemesek nem tekintették egyenrangú félnek a brandenburgi polgárt.²²

1534. február 15-én (tizenhét hónappal az ügy kezdete után) Kohlhase elutazott Wittenbergbe Metzsch *Landvogt*hoz, aki ismét megtagadta számára a rendes eljárás lehetőségét, és e helyett azt javasolta, hogy forduljon a választófejedelemhez egy újabb *Schiedsgericht* érdekében.²³ Mivel Metzsch udvari bíró is volt, s ha akart volna ebben a minőségében kezdeményezhetett volna rendes bírósági eljárást is, Kohlhase valószínűleg kénytelen volt abból kiindulni, hogy ő mindent megtett a peres útra terelés érdekében, de ez elmaradt.

6. Kohlhase összes türelme elfogyhatott, nyilvánvalóan kilátástalannak látta a jogi utat és a magánharc egyik hagyományos előfeltételét adottnak látván, 1534. március 13-án *Fehde*-levelet²⁴ adott ki a junker von Zascwitz és „egész Szászország” ellen, és azt több példányban lemásolva terjeszteni kezdte a szász választófejedelemségben. Jogalapként a jogszolgáltatás megtagadását és becsülete megsértését nevezte meg és kártérítést követelt.²⁵

7. A *Fehde*-meghirdetés hatására Brandenburg és Felső-Szászország határvidékén pánik tört ki, s bár eleinte Kohlhase-ra nem sikerült rábizonyítani semmiféle

¹⁹ Kohlhase valószínűleg már ekkor belátta, hogy tehetetlen a szász nemességgel és annak igazságszolgáltatásával szemben. Albrecht Beutel: Luther und Kohlhase. Eine Fallstudie zur cura conscientiae des Reformators, in: Uő.: *Reflektierte Religion: Beiträge zur Geschichte des Protestantismus*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2007, 5. o.

²⁰ DieBelhorst–Duncker: i.m. 30–33. és 178–179. o.

²¹ DieBelhorst–Duncker: i.m. 33–35. és 184–185. o.; Müller-Tragin: i.m. 32. o.

²² DieBelhorst–Duncker: i.m. 35. o.

²³ DieBelhorst–Duncker: i.m. 36–37. o.

²⁴ DieBelhorst–Duncker: i.m. 186–190. o. Elemzése uo. 40–49. o.; Müller-Tragin: i.m. 32–35. o.

²⁵ „So wil sichs geburen, das ich meine eher vnnd glimpf, wie sich das eien Erlibenden zusteet welche mir mit keinem gold noch Silber zubezallen ist, zuernotturft vertheidige, Vnd will aller welt list vnnd behendigkeith gebrauchen, sein gottes vnnd aller welt freundt, Allein Gunther von Zassitz vnnd dem ganntzen Lannd Sachsen ein Offenlicher abgesageter feindt, wo ich sie bekumen, Innen an hannd vnnd fuesse zu Lehmen, Auch Rauben vnd prennen sie hinwegh zufurenn vnnd zuschetzen...” DieBelhorst–Duncker: i.m. 189. o.

erőszakos cselekményt, a szász hatóságok azonnal hajtóvadászat meghirdetésével reagáltak. A korábban Kohlhase álláspontját elfogadni kész Metzsch *Landvogt*²⁶ segítséget kért I. Joachim brandenburgi választófejedelemtől is, akinek válasza elutasító volt.²⁷ Arra hivatkozott, hogy Kohlhase lemondott állampolgárságáról és cöllni üzletéről, hollétéről semmit sem tudni, és mivel Kohlhase-t tulajdonképpen a szász igazságszolgáltatás károsította meg, Brandenburgnak nem kötelessége felelősségre vonni őt.²⁸

Midőn 1534 áprilisában a szász választó székhelyeül szolgáló Wittenberg külvárosaiban keletkezett három tűz okozásával Kohlhase-t és segítőit gyanúsították, a közvélemény von Zschwitz ellen fordult, aki 1534 májusában kénytelen volt nyilvánosan válaszolni (*Rechtsfertigungsplakat*) Kohlhase *Fehde*-levélben megfogalmazott vádjaira, s előadta álláspontját a másfél évvel korábban Wellaunban történekről. Kohlhase viselkedését alaptalannak és túlzottnak nyilvánította.²⁹

Kohlhase a következő hónapokban tovább folytatta a magánharcot a szász nemesség zaklatásával és javaik elvételével, amely javakat részben bizalmasoknál helyezték letétbe, részben szétosztották a rászorulóknak között.³⁰ A szász hatóságok védekező intézkedéseket foganatosítottak és megpróbálták az erőszakos cselekményeknek represszióval (a társadalom peremén élő, Kohlhase törekvéseit támogatni kész elemek letartóztatásával) elejét venni.³¹

8. A jogtörténeti szempontból egyik legérdekesebbnek tekinthető esemény ezután zajlott le.³² Az észak-szászországi városok és földbirtokosok nyomására, akiket a magánharc elsőként és leginkább érintett, és akik hajlottak arra, hogy a hatóságok adjanak helyt Kohlhase követelésének és kössenek vele jogi egyezséget, 1534 közepén újraindultak a tárgyalások az egyezkedési készségét soha nem tagadó volt kereskedővel a határvidéken élő és ezáltal közvetlenül érintett Eustachius von Schlieben nemes közvetítésével.³³ Hosszú egyeztetések után, Kohlhase késznek mutatkozott egy egyezség megkötésére, de most már kategorikusan visszautasította, hogy a szász udvari bíróság egy hosszadalmas eljárás során döntsön az ügyben. A szász választó viszont az egyezség megkötésébe nem egyezett bele, még von Zschwitz novemberi halála után sem, és mintegy döntőbíróként kívánt

²⁶ Müller-Tragin: i.m. 35. o.

²⁷ Diebelhorst–Duncker: i.m. 191–195. o. Müller-Tragin: i.m. 36–37. o.

²⁸ Diebelhorst–Duncker: i.m. 192–193. o.; Diebelhorst: i.m. 339. o.; Müller-Tragin: i.m. 37. o. Alexis szerint a brandenburgi uralkodó mintegy Kohlhase pártját fogta midőn ezt írta: „*Es ist fast also, wie der Kohlhase schreibt, daß er durch sächsische Justiz um seinen Glauben und ins Verderben gekommen ist*”. A hűvös válasz mögött az a körülmény állhatott, hogy néhány évvel korábban a szász kormány nem nyújtott segítséget egy Brandenburg ellen meghirdetett magánharc (Minckwitz v. Fürstenwalde, 1528) elleni fellépésben. Willibald Alexis: Hans Kohlhase und die Minckwitz'sche Fehde 1528–1540, in: *Der neue Pitaval. Eine Sammlung der interessantesten Criminalgeschichten aller Länder aus älterer und neuerer Zeit*, Neue Serie, Bd. 9, Leipzig, 1874, 1–61. o. Lásd <https://www.projekt-gutenberg.org/alexis/pitans09/chap02.html> (2022.01.05) A Minckwitz-konfliktushoz lásd még Diebelhorst–Duncker: i.m. 51–54. o.

²⁹ Diebelhorst–Duncker: i.m. 57–58. és 199–201. o.; Müller-Tragin: i.m. 39–40. o.

³⁰ Diebelhorst: i.m. 339. o.

³¹ Müller-Tragin: i.m. 42–43. o.

³² Diebelhorst–Duncker: i.m. 59–70., 204–228. o.; Müller-Tragin: i.m. 43–51. o.

³³ Diebelhorst: i.m. 340. o.; Diebelhorst–Duncker: i.m. 39–51. o.; Müller-Tragin: i.m. 44. o.

fellépni Kohlhasé és a junker örökösei között. Vagyis egy közelebről meg nem határozott bíróság előtti peres út felé kívánta terelni az ügyet, hangoztatva, hogy Kohlhasé-tól soha sem tagadták meg jogai érvényesítésének lehetőségét.³⁴ Végül december 6-át jelölték ki egy következő egyeztetés terminusául, a semleges területnek számító magdeburgi enklávé, Jüterbog városában.³⁵

Kohlhasé menlevelet kapott azzal a feltétellel, hogy tisztító esküvel tisztázza magát a gyanú alól, hogy a Wittenbergben, áprilisban történt tüzesetekért ő lenne a felelős.³⁶

A jüterbogi egyeztetésről több forrás is fennmaradt. Hans von Metzsch a szász választónak írott jelentése, valamint az egyeztetések végén megkötött *Vergleich*.³⁷

A jüterbogi napoknak különböző jelentősége volt a három résztvevő oldal számára. A szász fejedelmi oldal saját jogi álláspontját akarta megvalósítani, amely szerint az udvari bíróság az a fórum, ahol Kohlhasé az igazát keresheti. Emellett időhúzási szerepe is volt a tárgyalásoknak. A von Zschwitz örökösök, akik parancsra jelentek meg és csak obstrukcióra gondolhattak, az volt a céljuk, hogy kárvallás nélkül kerüljenek ki az ügyből. Kohlhasé maga úgy tűnik érdekelt volt egy békés megoldásban, természetesen hatalmas anyagi kárpótlást követelt egybekötve azzal az igényével, hogy elveszett becsületét visszaszerezhesse. Magától értetődik, hogy a három igény nem volt egy kalap alá hozható.³⁸

A háromnapos egyeztetésen szász részről többek között három udvari bírósági tanácsos és Metzsch *Landvogt* vett részt. Utóbbi bevezetőjében utalt arra, hogy mindenkinek, aki sérelmet szenvedett a szász fejedelem udvari bíróságán (*Hofgericht*) jogászok állnak rendelkezésre, akikhez a sérelmet szenvedettek fordulhatnak, ennek ellenére Kohlhasé jogellenesen magánharcot hirdetett.³⁹ A fejedelem kegyesen menlevelet adott neki, miután megígérte, hogy a gyanú alól, hogy része volt a wittenbergi tüzekben, tisztító esküvel kimenti magát. Miután Kohlhasé letette az esküt,⁴⁰ jogi képviselője Johann Geitzke *magister*, ragaszkodott a korábbiakban előadott igényekhez és kártérítést követelt.

Az ellenfél arra hivatkozott, hogy Kohlhasé önfejlésége nélkül (nem akarta kifizetni a takarmányozás díját) nem fajultak volna idáig a dolgok, Kohlhasé nem reagált von Zschwitz nyilatkozatára és egyébként is a junker halálával elenyészett az igény. Kohlhasé arra utalt, hogy az örökösök a választó parancsára mégiscsak megjelentek ezen határnapon, és ha nem kötnek vele szerződést, akkor ő távozik.⁴¹

³⁴ A szász választó hivatalnokainak szóló részletes *instructió*járól lásd Dießelhorst–Duncker: i.m. 204–208. o.

³⁵ Dießelhorst: i.m. 340. o.; Dießelhorst–Duncker: i.m. 59–62. o.

³⁶ „...was sich auch Kolhase verpflichtet ... bey seinem eidt Zuerteuern, das er die ergangenen Brandscheden zu Wittenbergk und andern ortten, des Churfurstenthumbs zu Sachssenn, nicht gethan, nac durch Jemnadts Zuthun verschafft, geheissen, ader verordnet...” Dießelhorst–Duncker: i. m. 206. o. Az eskü szövege *uo.* 212–213. o.

³⁷ Dießelhorst–Duncker: i.m. 208–220. o.

³⁸ Dießelhorst: i.m. 343. o.

³⁹ „[Dem Kohlhasé hat es] an keiner pillichen vorschaffung furbeschid nach rechtem nie gemangelt”. Dießelhorst–Duncker: i.m. 209. és 212. o.

⁴⁰ Dießelhorst: i.m. 340. o.

⁴¹ Dießelhorst: i.m. 341. o.

Tudjuk, hogy a szász választófejedelem írásban utasította az ügyben eljáró embereit, hogy egy esetleges bírósági döntésen kívül más megoldásba ne egyezzenek bele, és hárítsanak el mindenféle kártérítési igényt.⁴² Metzsch hangoztatta is, hogy Kohlhase-nak az udvari bírósághoz kellene keresetet benyújtania, de akkor Kohlhase erre már nem volt hajlandó, (mivel a szász jogtudósok jelezték, hogy egy formális eljárás keretében nem lenne reménye a kártérítésre⁴³), ragaszkodott a magánkiegyezéshez a néhány héttel korábban elhunyt Günter von Zschwitz örökösével. Mivel ebbe a szász oldal nem akart belemenni, Kohlhase – beváltva előzetes fenyegetését – elhagyta a tárgyalások helyszínéül szolgáló tanácsházát.

Az ezt követő egyeztetések során az ellenfél engedett, és 300 gulden kártérítést ajánlott fel. Kohlhase a járulékos károk megtérítését is követelte, amelyek gazdasági tönkremeneteléből eredtek és 1200 guldent követelt, de hagyta, hogy azt 600 guldenre lealkudják. A parasztok, akik két évvel korábban Wellaune-ban gyanúsítgatásaikkal megsértették Kohlhase-t, ünnepélyesen visszavonták szavukat. Az ötoldalas megállapodást szerződésbe foglalták, s ebben Kohlhase lemondott a magánharcról, míg ellenfelei kötelezték magukat, hogy a pénzt újévig letétbe helyezik egy jüterbogi polgárnál.⁴⁴ Úgy látszott tehát, hogy az ügy békésen rendeződhet.

A békés állapotok védelmét mindenekelőtt fontosnak tartó szász fél célja az egyeztetések elején egyértelműen az volt, hogy egy bírósági tárgyaláshoz hasonló (de formálisan pernek nem minősülő) eljárásra kényszerítsék bele Kohlhase-t, remélve, hogy ennek fényében lemond a magánharc folytatásáról. A kereskedő ügyes taktikázása azonban egyértelműen a *Fehde*-hez kapcsolódó béketárgyalások felé vitte el a megbeszéléseket, és ezért sikerként könyvelhette el az elért kompromisszumos megállapodást.⁴⁵

A jüterbogi egyeztetéssel kapcsolatban a legfontosabb kérdés az, hogy a szász képviselők mennyire akartak valóban egyezséget kötni, és mennyire csak kiváráásra játszottak, abban a reményben, hogy kedvező alkalom esetén Kohlhase-t szász területen elfogják, illetve a tárgyalókészség mutatásával rövidtávon megnyugtatják az észak-szászországi földbirtokosokat.⁴⁶

A szász fejedelem pontos utasításokat adott embereinek az egyeztetések különböző lehetséges fordulatait, Kohlhase különböző igényeit figyelembe véve. Az egész instrukció abból indult ki, hogy Kohlhase-t nem akadályozták jogai érvényesítésében,⁴⁷ így az általa meghirdetett magánharc jogszerűtlen, mivel Kohlhase mellett nem szólt semmilyen „*rechtmessig gedrungen ursach*”, amely a *Constitutio Criminalis Carolina* megkövetelt a magánharc jogosságának

⁴² Müller-Tragin: i.m. 45. o.

⁴³ Alexis: i.m.

⁴⁴ DieBelhorst: i.m. 341. o.; DieBelhorst–Duncker: i.m. 211. o.; Müller-Tragin: i.m. 48–49. o.

⁴⁵ DieBelhorst–Duncker: i.m. 210. o.

⁴⁶ DieBelhorst: i.m. 342. o.

⁴⁷ „*Ime kein recht und billigkeit geweger*“,... „*Im nihe an keinem rechten gemangelt*” – itt valószínűleg a dűbeni törvéynapra (1533. március 13.) és a Metzsch által biztosított audienciára (1534. február 15.) utaltak. DieBelhorst–Duncker i.m. 204. és 207. o.

elismeréséhez. Abból indultak ki, hogy Kohlhasé igényének, hogy bírósági úton rendezzék a vitát, mindig megvolt a lehetősége.

Ugyanakkor a fejedelmi *instructió*ból kitűnik, hogy mindenképpen meg akarták akadályozni, hogy Kohlhasé vagyoni egyezséget kössön ellenfeivel, s a fejedelem képviselőinek meg kell akadályozniuk, hogy utóbbiak bármit is elismerjenek.⁴⁸

A dokumentumok tanúsága szerint a szász fejedelem emberei pontosan követték az utasításokat egészen addig a pontig, amíg Kohlhasé el nem hagyta az egyeztetések helyszínét. Erre a lehetőségre az utasítás nem készítette fel a hivatalnokokat. Kohlhasé-nak sikerült kikényszerítenie a megállapodást.

Megjegyzendő, hogy a szerződés valószínűleg csak a fejedelem utólagos jóváhagyásával léphetett volna hatályba, és a tanácsosok valóban átlépheték a nekik adott utasításokban lefektetett kereteket.⁴⁹

Néhány nappal később a választófejedelem von Zschwitz özvegye panaszára⁵⁰ érvénytelenítette is a szerződést, amelyet kifejezett parancsa ellenére kötöttek, felmentette a fizetési kötelezettség alól von Zschwitz örököseit, és írásban felelősségre vonta a tárgyalásokon részt vevő embereit.⁵¹ A továbbiakra megtiltott minden hasonló jellegű megállapodást, mivel szerinte az csak növelte volna más útonállók étvágját.⁵²

9. A választófejedelem szempontjából ez bizonyára helyes megfontolás volt, de rendelkeznie is kellett volna a szükséges eszközökkel ahhoz, hogy a valószínűsíthető következményeket ártalmatlanná tegye. A leteremtett szász *Landvogt* 100 tallér vérdíjat tűzött ki Kohlhasé fejére,⁵³ s ezzel – a krónikások és a történészek egyetértő álláspontja szerint – a szász fél elsőként hagyta el a korabeli jogfelfogás szerinti jogi megoldás terepét, hiszen Kohlhasé még nem volt bűnös erőszakos cselekedetekben.

Az érvénytelenítésről Kohlhasé december 26-án szerzett tudomást.⁵⁴ Néhány nappal korábban kaphatta meg Luther Márton levelét, amelyben a reformátor a Kohlhasé által elszenvedett jogtalanságot teológiai perspektívába emelve Isten büntetésének tekintette, bátorította a törvényes lehetőségek igénybevételére, óva intette őt a jognélküli segítők igénybe vételétől, de ugyanakkor többször említette a

⁴⁸ DieBelhorst: i.m. 343. o.

⁴⁹ DieBelhorst: i.m. 344. o. Már a szerződés megkötésekor nem volt kizárva, hogy a szász választó nem adja hozzájárulását a szerződéshez, hiszen a fejedelem emberei maguk is érezték, hogy nem tartották magukat az utasításokhoz. A szerződésbe egy ilyen klauzulát be is építettek. „*Wurde aber sein churf. g. In solche sicherung vnnnd diesen Vertrag nicht willigen ... sol diese absag der fhede nichts wir auch. derhalben von wegen des geldes vnnnd andern allenthalben widerumb gegen Ihm. vnuerbunden sein.*” DieBelhorst–Duncker: i.m. 220. o.

⁵⁰ Az özvegy a fejedelemhez benyújtott nyilatkozatban a gyámot vádolta azzal, hogy az ő akarata ellenére egyezett bele ilyen magas kártérítésbe. A gyám a fejedelem embereinek, azok viszont az észak-szászországi nemesség és a városok képviselőinek nyomására hivatkoztak. DieBelhorst–Duncker: i.m. 68. és 220–223. o.

⁵¹ DieBelhorst–Duncker: i.m. 68–70. és 223–225. o.; Müller-Tragin: i.m. 49–51. o.

⁵² DieBelhorst–Duncker: i.m. 225. o.

⁵³ Müller-Tragin: i.m. 50. o.

⁵⁴ Metzsch levélben tájékoztatta a tényről. Lásd DieBelhorst–Duncker: i.m. 69. és 228. o.

jogmegtagadást és a jogtalanság elszenvetését.⁵⁵ A felsőbbsséggel szembeni engedelmességre hívta fel Kohlhase-t, de már ő is eredménytelenül.

10. Bár Kohlhase valószínűleg az elkövetkező hónapokban békés pénzkeresettel foglalkozott brandenburgi területen, nagyon sok álhír és pletyka hozta összefüggésbe nevét a határvidéken történt erőszakos eseményekkel, amelyek valóságáról még maga a Metzsch *Landvogt* sem volt meggyőződve. Többé-kevésbé bizonyos azonban, hogy március 14-én három társával együtt túsul ejtett néhány wittenbergi polgárt, és fenyegetések közepette távozott, május 26-án pedig nyolc emberével kirabolta és felgyújtotta a gömnigki malmot.⁵⁶ Ezután egyre több bűncselekményt írtak a rovására. A Metzsch által megkeresett, apját 1535 júliusában követő II. Joachim brandenburgi választó továbbra sem volt hajlandó segítséget nyújtani Kohlhase foglyul ejtésében,⁵⁷ sőt 1536. február 5-én brandenburgi menlevelet adott a volt kereskedőnek.⁵⁸ A *Fehde* intenzitása ekkor csökkent, Eustachius von Schlieben hosszas tárgyalások után ismét sikerrel közvetített, de az általa elért második jüterbogi egyeztetés 1537 nyarán, majd Zerbstben 1538 elején szintén eredménytelenül zárult: Kohlhase ragaszkodott a kártérítéshez, mielőtt hajlandó lett volna alávetni magát a bírósági döntésnek. Szászország nem egyezett bele semmilyen kifizetésbe, és jelezte, hogy a bíróság valószínűleg már nem is fog dönteni.⁵⁹

A második jüterbogi egyeztetés sikertelensége után nyilvánvalóvá vált valamennyi résztvevő számára, hogy lehetetlenné vált békés úton megoldást találni az ügyre.⁶⁰

Szászország újra intenzívebbé tette a hajtóvadászatot, s a következő időszakban mintegy 160 brandenburgi várost és falut gyanúsítottak Kohlhase támogatásával; sok embert megkínóztak és kivégeztek. Ekkoriban titkos egyeztetések kezdődtek a két választófejedelem között.⁶¹

1538. július 5-én Kohlhase visszaküldte brandenburgi menlevelét uralkodójának, amit azzal indokol, hogy az uralkodó eddig nem segített neki ügyében. Ez a *Fehde* újrafelvételét jelentette Kohlhase részéről.⁶² Egy wittenbergi polgár túsul ejtése, aki sógora volt a brandenburgi választó titkáranak, későbbi kancellárjának,⁶³ is azt jelezte, hogy Kohlhase feladta a reményt, hogy a brandenburgi udvar bármiben is segítené igazsága keresésében.

Két napra rá a II. Joachim megígérte a szász választónak a régóta várt segítséget Kohlhase üldözéséhez,⁶⁴ s megengedte, hogy a szász igazságszolgáltatás Brandenburg területén is tevékenykedjen. Hamarosan megjelentek a vándorló szász

⁵⁵ Beutel: i.m. 11. o. DieBelhorst állításával (DieBelhorst–Dunckel: i.m. 73. o.) szemben, amely szerint Luther a jogi kérdést figyelmen kívül hagyta, Beutel az ellenkezőjét állítja. A Luther-momentumra lásd DieBelhorst–Duncker: i.m. 71–73. o.

⁵⁶ DieBelhorst–Duncker: i.m. 74–78. o.

⁵⁷ DieBelhorst–Duncker: i.m. 78–82. o.; Müller-Tragin: i.m. 56–57. o.

⁵⁸ DieBelhorst–Duncker: i.m. 83. o.

⁵⁹ DieBelhorst–Duncker: i.m. 84. o.; Müller-Tragin: i.m. 58–61. o.

⁶⁰ DieBelhorst: i.m. 347. o.; DieBelhorst–Duncker: i.m. 84–85. o.

⁶¹ Müller-Tragin: i.m. 60. o.

⁶² DieBelhorst–Duncker: i.m. 86–87. és 250–253. o.; Müller-Tragin: i.m. 62. o.

⁶³ DieBelhorst–Duncker: i.m. 88–93. o.; Müller-Tragin: i.m. 61–67. o.

⁶⁴ DieBelhorst: i.m. 347. o.; Müller-Tragin: i.m. 63. o.

bíróságok, és számos helyen foganatosítottak letartóztatásokat, kínzásokat és kivégzéseket.⁶⁵ A brandenburgi lakosság ellenállása az utazó szász udvarnokok véres akcióival szemben mindazonáltal egyre nőtt, és a brandenburgi hivatalnokok sem léptek fel közvetlenül.⁶⁶

Eközben Kohlhasse általában legfeljebb három-öt társával mozgott, váltságdíjat zsarolt, fosztogatott, gyújtogatott, így állva bosszút a megkínzott és kivégzett harcostársakért. A híradások továbbra is zavarosak voltak, így nem mindig lehetett biztosan megállapítani, hogy Kohlhasse valójában melyik incidensekért volt felelős. Egyik leghíresebb és egyben legkiterjedtebb akciója Marzahna falu kifosztása volt 1538. november 7-én, 35 emberrel.⁶⁷ Érdekes, hogy ezen események közben sem szakadt meg a levélváltás a szász választófejedelem emberei és Kohlhasse között, míg Metzsch tovább folytatta a hajtóvadászatot, együttműködve immár a brandenburgi hivatalnokokkal.⁶⁸

1539. közepén 30 Kohlhasse-követőt (valószínűleg közvetlen környezetéből) végeztek ki, 300 együttműködéssel gyanúsítható személyt regisztráltak a korabeli jegyzőkönyvek.⁶⁹

11. Nem teljesen tisztázható okok miatt Kohlhasse követőivel 1540. február elején megtámadott egy fejedelmi ezüstszállítmányt brandenburgi felségterületen (a mai Kohlhasenbrück település közelében), s ezzel először fordult közvetlenül saját uralkodója ellen.⁷⁰ Ez utóbbi gyorsan és energikusan reagált, és szabad átutazás ígéretével Berlinbe hívta Kohlhasse-t tárgyalásra. Mivel Kohlhasse talpa alatt egyre forróbb lett a talaj és talán követőinek sorsán is aggódott, belegyezett egy berlini találkozóba az uralkodóval. Három vagy négy emberével a bemerészkedett a városba, de ottléte nem maradt titokban. Megérkezése után a városkapukat bezárták és minden házat átkutattak. Február utolsó hetében, vagy március elején (a pontos dátum nem ismert) Kohlhasse-t feleségével együtt feltalálták.⁷¹ Ezt követően – a korban elvárt és kinvallatás után tett beismerő vallomása alapján – 1540. március 22-én a kamarai bíróság halálra ítélte.⁷² Kivégzése előtt – a későbbi krónikás beszámolója szerint – Kohlhasse háromórás beszédben védekezett, és ragaszkodott tettei jogszerűségéhez. Mivel a tárgyalási jegyzőkönyvek elvesztek, azt sem tudjuk, hogy milyen bűncselekményekért, és hogy milyen módon (kerékbe törve vagy pallossal, vagy más módon) végezték ki a berlini Georgentor melletti Rabensteinon.⁷³

⁶⁵ DieBelhorst–Duncker: i.m. 95–98. és 280–404. o.

⁶⁶ DieBelhorst–Duncker: i.m. 121–122. o.

⁶⁷ DieBelhorst–Duncker: i. m. 110–118. és 406–408. o. Müller-Tragin: i.m. 76–77. o.

⁶⁸ DieBelhorst: i.m. 348. o.; Müller-Tragin: i.m. 79–61. o.

⁶⁹ DieBelhorst–Duncker: i.m. 123–125. o.; Müller-Tragin: i.m. 74–76., 81–84. és 86–93. o.

⁷⁰ DieBelhorst–Duncker: i.m.139–141. o.

⁷¹ DieBelhorst–Duncker: i.m. 141–144. o.

⁷² DieBelhorst: i.m. 348. o.; Müller-Tragin: i.m. 134–136. o.

⁷³ DieBelhorst–Duncker: i.m. 144–148. és 418. o.

3. Záró gondolatok

1. Természetesen a történetnek jogtörténeti szempontból – néhány egyéb részlet mellett – az lehet az alapkérdése, hogy Hans Kohlhase magánharca jogszerű volt-e, avagy sem. Esetünkben a magánharc meghirdetése, a *Fehde*-levél, az elmaradt „jóvátétel”, a magánharc megvalósítása a középkori és későközépkori magánharcra emlékeztetnek, annak ellenére, hogy Kohlhase nem volt nemes.⁷⁴

De kérdéses, hogy lehetett-e egyáltalán még a 16. század '40-es éveiben a német birodalom területén magánharcot hirdetni. Ugyanakkor ez a kérdés egy másikat is indukál: volt-e a kora újkori állam már annyira kifejlett, hogy az erőszakos önsegélyt alapjában törvénytelennek lehessen tekinteni. Ezt a kérdést természetesen a korban hatályos jog tükrében kell megvizsgálni, és egyértelmű, hogy a válasz ellentmondásos.

Köztudott, hogy az 1495. évi *Ewige Landfriede* abszolút magánharc-tilalmat mondott ki a Német-Római Szent Birodalom területére. Ez a jogszabály általánosságban tiltotta a magánharcot, tehát nem ismerte el azt, mint szubszidiárius jogi utat. Szemben a korábbi országbékékkel nem szabályozott semmilyen alaki követelményt sem, ami mégis csak legitimálta volna az önhatalmú fellépést: nem beszél meghirdető levelekről, határidőkről, megengedett és nem megengedett magánharc cselekményekről. Az 1495-ös örökös birodalmi béke fényében, amely 1534-ben kétségtelenül érvényes jog volt a német birodalomban, egy *Fehde*-levél nem igazolhatta volna a Kohlhase által bejelentett erőszakos cselekményeket, s ennek fényében – és a későbbi jogfelfogásnak megfelelően – a kereskedő tetteit törvénytelen, erőszakos cselekményeknek, őt magát pedig béketörőnek kellett tekinteni.⁷⁵ Az is egyértelmű azonban, hogy a korabeli modernizálódó német fejedelemségek ennek az abszolút tilalomnak jó ideig nem tudtak érvényt szerezni.

Ennek a tényleges állapotnak a konzekvenciáit vontta le tulajdonképpen az 1532-es *Constitutio Criminalis Carolina* 129. szakasza, amely különböztetett jogszerű és jogszerűtlen magánharc között, utóbbi meghirdetésének lehetőségét egy „*rechtsmäßig gedrungen ursach*”-hoz kötve, azaz fenntartotta a jogszerű és jogellenes *Fehde* közötti hagyományos megkülönböztetést, és bizonyos feltételek mellett megengedte a magánharcot.⁷⁶ De magából a *Carolina* szövegéből is kitűnik,

⁷⁴ Diebelhorst: i.m. 34–350. o. Több eset ismert, midőn a késő középkorban polgári állapotú személyek a korábban csak lovagok számára nyitva álló magánharcot hirdettek. A nem nemesek (és így Kohlhase) „Fehde-képességével” kapcsolatosan lásd legújabban Christine Reinle: *Bauernfehden. Studien zur Fehdeführung Nichtadliger im spätmittelalterlichen römisch-deutschen Reich, besonders in den bayerischen Herzogtümern*, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2003, 22–74. o.

⁷⁵ Boockmann: i.m. 92. o.

⁷⁶ Boockmann: i.m. 93. o.; Diebelhorst: i.m. 349.; Carolina 129. „*Item welcher jemandt wider recht vnnd billicheit mutwilliglich bevhedet, den richtet man mit dem schwert vom leben zum todt. Doch ob eyner seiner vhedede halb vonn vnß oder vnsern nachkommen am Reich Römischen Keysern oder Königen erlauniß hett, oder, der den er also bevhedet, sein, seoner gesipten, freundschaftt oder herrschafft, oder der jren feindt wer, oder sunst zu solcher vhedede rechtmessig gedrungen vrsach hett, so soll er auff sein außführung der selben guten vrsachen, peinlich nit gestrafft werden. Inn solchen fellen vnd zweiffeln soll bei den rechtuerstendigen vnd an enden vnd orten, wie zu end diser vnser ordnung angezeygt, radts gebraucht werden.*” *Die Peinliche Gerichtsordnung Kaiser Karls V. und des Heiligen*

hogy az elhatárolás a jogszerűnek tekinthető magánharc és a 128. szakaszban meglehetősen bizonytalan terminológián alapuló rendelkezésben néhány szóval körülírt bűnözőtípus (*Landtzwinger*), valamint annak jellemző tevékenységi formái között meglehetősen bizonytalan lehetett. Utóbbi szakasz rendelkezéseiben Radbruch például a jogellenes magánharc elleni fellépés szándékát látta, és a különbséget abban ragadta meg, hogy amíg a *Fehde* elsősorban „külső” ellenségektől, addig a *Landzwang* az országglakosoktól indult ki. Előbbire a saját fegyverekkel és legénységgel kivitelezett lovagi-katonai tevékenység volt jellemző, míg a másik elsősorban kétes elemek, elsősorban a csirkefogók segítségére támaszkodott. A szabályszerű *Fehde* meghirdetésének meg voltak a maga formai előírásai, míg a *Landzwang*-ra pusztán formátlan előzetes fenyegetések, sőt előzetes jelzés nélküli azonnali támadások voltak jellemzők.⁷⁷

Kohlhase panaszának orvoslására a korabeli felfogás szerint a felek által elfogadott választott bírák ítélete (*Schiedspruch*) lehetett volna a kézenfekvő megoldás. Midőn ezt nem érthette el, Kohlhase szintén a kor szellemében és a középkori hagyományokhoz ragaszkodva, a szükséges formások pedáns betartásával *Fehde*-t hirdetett.⁷⁸ S mivel a szász hivatalnokok tárgyaltak Kohlhase-val igényei békés kielégítése, megbékéltetése (vagy időnyerés) érdekében, ezzel – utóbbi nyilatkozataik ellenére – mintegy elismerhették magánharcra jogszerűségét és Szászországban való helyénvalóságát.⁷⁹ Mivel Kohlhase – a brandenburgi alattvaló, aki egy szász nemessel keveredett jogvitába – talán joggal érezhette, hogy előzetesen kimerített minden más jogi lehetőséget,⁸⁰ és ezért az általa meghirdetett magánharc bizony becsületes és jogszerű. A szász részről eleinte felkínált megoldás, az egyezkedés és perenkívüli döntés, csak akkor működhetett volna, ha mindkét fél (von Zschwitz is) hajlandó lett volna elfogadni, de ez nem történt meg, s ezért megoldásként nem maradt más lehetőség a kereskedő számára, mint a *Fehde* meghirdetése. A döntőbíráskodás és a magánharc – legalább is a középkori hagyományok fényében – úgyszólván ugyanannak a dolognak a két oldala volt.⁸¹

Römischen Reichs von 1532. (Carolina) (Hrsg. Friedrich-Christian Schroeder), Stuttgart, Philipp Reclam jun., 2000, 81. o.

⁷⁷ Gustav Radbruch: Geschichte des Verbrechens. Versuch einer historischen Kriminologie, in: Uő.: *Gesamtausgabe Bd 11. Strafrechtsgeschichte* (Hrsg. Arthur Kaufmann), Heidelberg, Müller, 2001, 93. o. Radbruch kifejezetten a *Landzwingertipikus* megtestesítőjének tekinti Hans Kohlhaas [sic!] személyét is. Uő., 94. o. Az összevetésre lásd még Manfred Kaufmann: *Fehde und Rechtshilfe. Die Verträge brandenburgischer Landesfürsten zur Bekämpfung des Raubrittertums im 15. und 16. Jahrhundert* (Reihe Geschichtswissenschaft. Bd. 33). Pfaffenweiler, Centaurus-Verlags-Gesellschaft, 1993.

⁷⁸ A *Fehde* jelenségére többek között lásd Ruszoly József: *Európai jog- és alkotmánytörténelem*, Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2011, 614–617. o.; Christine Reinle: *Fehde*, in: *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*. Band 1: *Aachen – Geistliche Bank*. 2., völlig überarbeitete und erweiterte Auflage, Berlin, Schmidt, 2008, 1515–1525. h.

⁷⁹ Müller-Tragin: i.m. 139. o. A szász hatóságok magatartása azt sugallja, hogy Szász Választófejedelemiségben a *Fehde* mint jogérvényesítési eszköz megengedhetőségével kapcsolatban a 16. század első felében *de facto* jogbizonytalanság uralkodott. Dießelhorst–Duncker: i.m. 43. o.

⁸⁰ Az, aki kortársai szemében mint becsületes magánharcot vezető, és nem mint bűnöző rabló akart feltűnni, annak hitelesen kellett bizonyítania, hogy valójában kimerített minden törvényes a jogi eljárást. A kérdés rendkívül vitatott a szakirodalomban. Müller-Tragin: i.m. 137–138. o.

⁸¹ Bockmann: i.m. 93. o.

A Kohlhase által meghirdetett *Fehde* és az abból kinövő események történetét tehát az teszi jogtörténetileg érdekessé, hogy két korszak határára – a „már nem és még nem” időszakára – esett. A 16. század első felében a kérdés, hogy a magánharc továbbra is jogszerű eszköznek volt-e tekinthető, az adott területi államok érdekérvényesítő képességétől függött. Ez az állami erőszakmonopólium megvalósulásához kapcsolódó kérdés azért jelentős, mert tulajdonképpen azt világítja meg, hogy alkotmánytörténetileg hol húzódik a határ a középkor és az újkor között, hiszen a középkort az erőszakos önsegély időszakának, az újkort ezzel szemben az állami kényszermonopólium időszakának kell tekintenünk.⁸²

2. Mint említésre került, Hans Kohlhase alakját, illetve történetét széleskörben ismertté tévő Kleist-novella hőstét, Michael Kohlhaas-t a jogi fanatikuskok egyik legeklatánsabb példajaként tartja számon a jogtudományi köztudat. Viszonylag széles szakirodalom⁸³ foglalkozott a „*Rechtsmensch*” jogi idealista – erőszaktól sem visszariadó – altípusával,⁸⁴ akit a valós és a költött kereskedők megtestesítettek.

Az értékelések rendkívül végletesek. Vannak szerzők, akik Kohlhase személyében – mint Jhering – „saját jogérzetük mártírját”,⁸⁵ mások a jogai érvényesítéséért a végletekig elmenni kész „nemeslelkű terroristát” látják.⁸⁶ Mások „kérelhetetlenségbe torzuló igazságvágy tombolást” és „közösségpusztító igazsághajszolást” látnak bele Kohlhaas/Kohlhase történetébe.⁸⁷ Ezen megközelítések szerint a kereskedő igazságba vetett hite bűnös igazságtalanságba fordult át, az igazság és a rend szenvedélyes követése túlzott erőszakos cselekményekhez és rendbontáshoz vezetett.

Nyilvánvaló, hogy mai jogtudatunk úgy ítéli meg, hogy Kohlhase magánharca – mérve az őt ért igazságtalansághoz – legalábbis kései szakaszában mindenképpen aránytalannak volt minősítendő. Ahogy ma mondanánk, az arányosság elve egyértelműen sérült. Az igazságosságot mindenek feletti értéknek tekintő – radbruch-i értelemben vett – jogi idealista a történeti Kohlhase képében is a jogi fanatikusk – inkább negatív megközelítésű – alakját öltötte magára.

Mindenesetre – bár az érvek és ellenérvek Kohlhase magánharcának jogszerűsége kapcsán nem könnyen mérlegelhetők –, úgy tűnik, hogy a kereskedő

⁸² Boockmann: i.m. 97. és 105. o.

⁸³ Szem előtt tartva a történeti és irodalmi Kohlhase/Kohlhaas közötti szükségszerű megkülönböztetést utalhatunk néhány munkára. Joachim Rückert: „...der Welt in der Pflicht verfallen...”. Kleists ‚Kohlhaas‘ als moral und rechtsphilosophische Stellungnahme. In: *Kleist-Jahrbuch* (1988/89), 37–403. o.; Ludwig Büttner: Michael Kohlhaas – eine paranoische oder heroische Gestalt? *Seminar: A Journal of Germanic Studies* 4 (1968) 2., 26–41. o.; Joachim Bohnert: Kohlhaas der Entsetzliche, *Kleist-Jahrbuch* (1988/89), 404–439. o.; Andreas Voßkuhle – Johannes Gerberding: Michael Kohlhaas und der Kampf ums Recht, *JuristenZeitung*, 67 (2012), 19, 917–925. o.; Ralph Backhaus – Eike Kassebaum: Recht und Unrecht in Kleists „Michael Kohlhaas”, *JuristenZeitung* 70 (2015), 19, 901–910. o.

⁸⁴ Radbruch: *Rechtsphilosophie* 330–331. o.

⁸⁵ Rudolf von Jhering: *Der Kampf ums Recht*, Wien, Manz, 1877, 63. o.

⁸⁶ Horst Sendler: *Über Michael Kohlhaas - damals und heute* (Schriftenreihe der Juristischen Gesellschaft zu Berlin, Heft 92), Berlin–New York, Walter de Gruyter, 1985, 13. o.

⁸⁷ Varga Csaba: Irodalom? Jogbölcselet? in: Uő.: *Elméleti jogtudomány. Körkép, dilemmák, útkeresések*, Budapest, Pázmány Press, 2017, 271. o. Lásd még Varga Csaba: *A jogi gondolkodás paradigmái*, Budapest, Szent István Társulat, 2004, 116. o.

elítélése végeredményben egy az államiság erősítése érdekében véghezvitt politikai aktus lehetett.⁸⁸

Talán kitűnt fentiekből: a történeti tényállás nem egyértelműen kínálja fel, hogy akár közeles bizonyossággal is választ adhassunk a leegyszerűsített kérdésre „igaza volt-e Hans Kohlhase-nak”? Az viszont valószínű, hogy a kutató nehezen szabadulhat bizonyos prekonceptióktól, amelyek olyan nagy hatású irodalmi művek révén befolyásolják gondolatait, mint amilyenek Heinrich von Kleist, vagy Sütő András tovább gondolt, „fiktív tényállásokból” kiinduló, de jogérzetünket mindenképpen megkarcoló művei.⁸⁹

Irodalomjegyzék

- Alexis, Willibald: Hans Kohlhase und die Minckwitz'sche Fehde 1528–1540 (in: *Der neue Pitaval. Eine Sammlung der interessantesten Criminalgeschichten aller Länder aus älterer und neuerer Zeit*, Neue Serie, Bd. 9, Leipzig 1874, 1–61) <https://www.projekt-gutenberg.org/alexis/pitans09/chap02.html>
- Backhaus, Ralph – Kassebaum, Eike: Recht und Unrecht in Kleists „Michael Kohlhaas”, *JuristenZeitung* 70 (2015), 901–910. o.
- Beutel, Albrecht: Luther und Kohlhase. Eine Fallstudie zur cura conscientiae des Reformators, in: Uő.: *Reflektierte Religion: Beiträge zur Geschichte des Protestantismus*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2007, 1–20. o.
- Bohnert, Joachim: Kohlhaas der Entsetzliche, *Kleist-Jahrbuch* (1988/89), 404–439. o.
- Boockmann, Hartmut: Mittelalterliches Recht bei Kleist. Ein Beitrag zum Verständnis des „Michael Kohlhaas”, *Kleist-Jahrbuch* (1985), 84–108. o.
- Büttner, Ludwig: Michael Kohlhaas – eine paranoische oder heroische Gestalt? *Seminar: A Journal of Germanic Studies* 4 (1968) 2., 26–41. o.
- *Die Peinliche Gerichtsordnung Kaiser Karls V. und des Heiligen Römischen Reichs von 1532. (Carolina)* (Hrsg. Friedrich-Christian Schroeder), Stuttgart, Philipp Reclam jun., 2000.
- Diebelhorst, Malte: Hans Kohlhase/Michael Kohlhaas, *Kleist-Jahrbuch* (1988/1989), 334–356. o.
- Diebelhorst, Malte – Duncker, Arne: *Hans Kohlhase: die Geschichte einer Fehde in Sachsen und Brandenburg zur Zeit der Reformation*, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Wien, Lang, 1999.
- Gropius, George: *Beiträge zur Geschichte Berlins*, Berlin, Gropius, 1840, 61–78. o.

⁸⁸ Diebelhorst: i.m. 350. o.

⁸⁹ Az írásban és az alapjául szolgáló előadásban felgöngyöltett történet tekinthető egy adósság törlesztésének. A hitelező egy tizegynéhány éves gyermek, aki a még hétfői szünnapos és egycsatornás televíziózás idejében, valamikor 1975 elején a Kaposvári Csiky Gergely Színházból Sütő András *Az egy lócsiszár virágvasárnapja* című friss drámájának közvetítését látva megérezte a részben fiktív események mögött feszülő dilemmát: jó eszközökkel kereste-e igazát Kohlhaas Mihály? Az adós pedig egy meglett ember, akit ez a dilemma és a mögötte meghúzódó valós történelmi események rejtélye csaknem ötven éve foglalkoztat.

-
- Kaufmann, Manfred: *Fehde und Rechtshilfe. Die Verträge brandenburgischer Landesfürsten zur Bekämpfung des Raubrittertums im 15. und 16. Jahrhundert* (Reihe Geschichtswissenschaft. Bd. 33). Pfaffenweiler, Centaurus-Verlags-Gesellschaft, 1993.
  - Müller-Tragin, Christoph: *Die Fehde des Hans Kohlhase. Fehderecht und Fehdepraxis zu Beginn der Frühen Neuzeit in den Kurfürstentümern Sachsen und Brandenburg* (Zürcher Studien zur Rechtsgeschichte 35), Zürich, Schulthess, 1997.
  - L[i]liencron, [Rochus] v[on]: Kohlhase, Hans, in: *Allgemeine Deutsche Biographie* (ADB), Band 16, Leipzig, Duncker & Humblot, 1882, 448–450. o.
  - Radbruch, Gustav: Rechtsphilosophie, 3. Auflage 1932, in: Uő.: *Gesamtausgabe Bd. 2. Rechtsphilosophie* (Hrsg. Arthur Kaufmann), Heidelberg, Müller, 1993, 206–450. o.
  - Radbruch, Gustav: Geschichte des Verbrechens. Versuch einer historischen Kriminologie, in: Uő.: *Gesamtausgabe Bd 11. Strafrechtsgeschichte* (Hrsg. Arthur Kaufmann), Heidelberg, Müller, 2001, 19–253. o.
  - Reinle, Christine: *Bauernfehden Studien zur Fehdeführung Nichtadliger im spätmittelalterlichen römisch-deutschen Reich, besonders in den bayerischen Herzogtümern*, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2003.
  - Reinle, Christine: Fehde. in: *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte. Band 1: Aachen – Geistliche Bank 2.*, völlig überarbeitete und erweiterte Auflage, Berlin, Schmidt, 2008, 1515–1525. h.
  - Ribbe, Wolfgang: *Kohlhase, Hans*. in: *Neue Deutsche Biographie* (NDB), Band 12, Berlin, Duncker & Humblot, 1980, 427–428. h.
  - Ruzsoly József: *Európai jog- és alkotmánytörténelem*, Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2011.
  - Rückert, Joachim: „...der Welt in der Pflicht verfallen...“. Kleists ‚Kohlhaas‘ als moralund rechtsphilosophische Stellungnahme. In: *Kleist-Jahrbuch* (1988/89), 37–403. o.
  - Sendler, Horst: *Über Michael Kohlhaas - damals und heute* (Schriftenreihe der Juristischen Gesellschaft zu Berlin, Heft 92), Berlin–New York, Walter de Gruyter, 1985.
  - Stefanopoulou, Georgia: Heinrich von Kleist (1777–1811): Ein kritischer Rechtsdenker, *Juristen Zeitung*, 2. Dezember 2011, 66. (2011) 23., 1154–1157. o.
  - Voßkuhle, Andreas – Gerberding, Johannes: Michael Kohlhaas und der Kampf ums Recht, *JuristenZeitung*, 67 (2012) 19, 917–925. o.
-
-